

**ВАСИЛИЙ
ВАСИЛЬЕВИЧ
НИКИФОРОВ**

(1866—1928)

«...Кто откажет в крупности дара первого драматурга Никифорова В. В., творца «Манчаары»? Кто откажет в талантливости поэта Кулаковского А. Е.? Кто откажет, как выразителя своего времени таланта А. И. Софронова? У нас язык живой и гибкий».

П. А. ОЙУУНУСКАЯ.

(П. А. Ойуунускай 1917 с. ахсынны 27 күнүгэр Томскайтан М. К. Аммосовка суруйбут суругуттан. РКП Саха республикатынааҕы комитетын партийнай архива 182 ф., 1 оп., 22 дь., 43 л.)

«В. В. Никифоров один из крупных представителей якутского народа. С хорошим образованием, крупный якутский политический деятель, тойон, известный по Сибири общественный деятель от якутов. Его приглашение на работу в Республику будет иметь громадное агитационное значение».

П. А. ОЙУУНУСКАЯ.

(П. А. Ойуунускай 1922 с. бэс ыйын 20 күнүгэр РК(б)П Саха сиринээҕи обкомун Президиумун муньаҕар этиититтэн. М-Л институтун КПА 1.)

УМНУЛЛУБАТ ҮТҮӨЛЭЭХ КИИИ

Быйыл ыам ыйын 18 күнүгөр саха биир бастакы драматура, журналиһа уонна ученайа Василий Васильевич Никифоров төрөөбүтэ 125 сылын туолар.

Киии Дүпсүн улууһугар Тэбиик нэһилиэгэр дыдаҥы көргөнгө төрөөбүтэ. Аҕа-та Арҕаа Хаҥалас улууһун Нөмүгү нэһилиэгин кинитэ этэ, Күлүмнүүр диэн таптал ааттааҕа. Киии церковнай-приходской оскуола кэиниттэн Якутскайдаагы уезднай училищени бүтэрбитэ, 1840 с. Дүпсүн улууһугар суруксутунан ананан үлэлээбитэ.

Василий Васильевич аҕата 43 саастааҕар, уола үстээбэр арыгыһыт буолан, эрдэ өлбүтэ. Уолу Дүпсүн улууһун суруксута Даниил Федорович Охлопков итэ ылбыта. Василий Васильевич дыэтээби учууталынан политической сыылынай, каракозовец Н. П. Странден буолбута. Үөрэххэ дьобурдаах уол түргэнник ааҕар, суруйар буолбута. Н. П. Странден көмөтүнэн политсыйьнайдары — Д. А. Юрасовы, П. Д. Ермоловы, Ф. Я. Кону, А. А. Сиповиһы кытары билсипитэлээбитэ. Ол киии олоҕор улахан быһаарар суолталаммыта.

Василий Васильевич Якутскайдаагы прогимназияҕа үөрэнэ киирибитэ, аатырар педагог К. К. Агласовка үөрэммитэ. Манна саха норуотун чулуу ыччаттара көрдөөттө Николайевтар, Афанасьевтар, Поповтар, П. Н. Сокольников, В. Я. Слепцов, о. д. а. үөрэммиттэрэ. Кииилэр салгыы Мэнэ улууһугар политсыйьнай Папий Павлович Подбельский тэрийбит куруһуоҕар дьарыктаммытара. Кииилэр кэлиин бэйэлэрин норуоттарын культураны өрө көтөбөр туһугар бэриниилээхтик үлэлээбиттэрэ. Ол курдук Василий Васильевич Дүпсүн улууһун кулубатынан үлэлиин олонор, үөрэх, оскуола сайдалларыгар күннэтэ кыһаммыта.

1894—1896 сс. В. В. Никифоров Сибиряковская экспедицияҕа кыттар. Бу экспедиция кыттыылаахтарын политсыйьнайдары Ф. Я. Кону, Э. К. Пекарский, Л. Г. Левенталы, С. В. Ястремский, В. Г. Тан-Богораһы, Г. Ф. Осмоловский, И. И. Майновы, В. Е. Горниовиһы кытары чугастык билсиптэр. Киии «Семейный быт якутов» диэн 20 бэчээтинэй лиис кэмэйдээх монографияны суруйбута биллэр. Ол ғынан баран ити үлэ баччаанга диэри көстө илик.

1896 с. Нижней Новгородка Бүтүн Россиятаагы художественной-промышленной быыстапкаҕа П. П. Семенов-Тянь-Шанский салалтатынан Саха сирин көрдөрөр. Ити аатырбыт ученай көмөтүнэн П. Н. Сокольниковы Томскайтан Москвагаагы университетка көһөртөрөр.

1897 с. Якутскайга босхо үлэлиир научнай библиотеканы тэрийсэр уонна салайсар.

1896 сылтан Саха сиринээҕи статистической комитетка политсыйьнайдары В. Н. Катин-Ярцевы, Н. О. Коган-Бернштейни кытары үлэлиир.

1900 с. П. Н. Сокольниковы кытары үп-харчы хомуйан, Э. К. Пекарский «Сахалы-нууччалы кылгас тылдытын» бэчээттэтинни ситиһэр. Итинтэн эрдийэн, Э. К. Пекарский сахалы-нууччалы тылдыты онорууга 45 сыл устата үлэлээбитэ.

В. В. Никифоров албакаат идэтин баһылаабыта. Киии конвой офицерын өлөрбүт, большевик Марк Минский көмүскээбитэ. Ити процесска собурууттан кэлбит П. Н. Переверзев албакааты кытары уоттаах-төлөннөөх тылы эппитэ уонна Марк Минский быһаанарын ситиспиттэрэ.

1905 с. В. В. Никифоров Россияҕа улахан айдааны тардыбыт «Сахалар союзтарын» тэрийбитэ, ыраахтаагы былаастарын иннигэр кэккэ модьуйуулары онортообуттара. «Сахалар союзтарын» программатын уонна устаабын ылыммытара. Итиннэ нуучча маҥнайгы революциятын быһаччы сабыдыала көстүбүтэ. Ол эрэри ыраахтаагы былаастара «Сахалар союзтарын» ер үлэлэппэтэхтэрэ, «Сахалар союзтарын» КК уон чилиэни хаайан кэбиспиттэрэ. Ити оччотооҕу кэмгэ бэрт хорсун хамсааһын этэ. Ол ғынан баран хаайыллыбыт дьоннор кэмсинэн, «аны ханнык да холбоһукка киириэхпит суоба» диэн сурук суруйталаабыттара. Онон хаайыттан сыыйа босхолонон испиттэрэ.

В. В. Никифоров хаайыга балтараа сыл олоҕубута. Киии онно олонор, «Манчаары» диэн драматын суруйбута. Пьесаны В. В. Никифоров бэйэтин дыэттигэр тэрийбит «Сахатын кулуубугар» аан маҥнай туруорбуттара. Онно Манчаары оруолун А. Е. Кулаковская бэрт ситинилээхтик тодорбута.

1912—1913 сс. В. В. Никифоров «Саха сангата» диэн уус-уран, общественной-политической сахалы маҥнайгы сурунаалы таһаара сылдыбыта. Сурунаал 7 нүөккэрэ тахсыбыта. Ол эрэри үп-харчы, кумааҕы суох буолан, сурунаал сабыллан аадалбыта. 1916—1917 сс. «Якутские вопросы» диэн хаһыаты эмизэ таһаарбыта. Л. Толстой «Харанга былааһа», Н. Гоголь «Ревизор», «Көргөн кэпсэтин», А. Свирский «Түрмэ» диэн пьесаларын тылбаастаабыта. Бэйэтэ «Албаһабыппыт» диэн пьесаны суруйбут, ол эмизэ көстө илик.

В. В. Никифоров Саха сирин уонна Сибирь хаһыаттарыгар тиһигин быспаккэ очеркалары, репортажтары, ыстатыйалары суруйан бэчээттэттэрэ. Киии «Васин», «Якут», «Күлүмнүүр» диэн псевдонимнардаах этэ.

Бэйэтин норуотун олохун чэпчэтэр сыалтан В. В. Никифоров араас холбоһуктары, обществолары тэрийтиирэ. 1912 сыллаахха В. В. Никифоров уон төрдүө буоланнар, губернатортан уобаластаабы инородческой съези ытыыны көгүлүүрүгэр көрдөспүттэрэ. Кинилэр онно көккө улахан суолталаах боппуруостары көрбүттэрэ: олохтоох нэһилиэнньэ сири туһаныгытн. Якутскайдаабы реальный училищега параллельнай кылаастары аһы наадатын, кумалааннары көрүү-исти, Сибири үөрэтэр общество иһинэн этнографической отделе олохтоохун, инородецтар олорор дьылэрин тупсарыы тустарынан, о. д. а. Итини тэҥэ бэйэлэрэ akkaастаммыттарын үрдүнэн съезд Романовтар ыраахтаабылаабыттарын 300 сылын туолуутугар П. Н. Сокольниковы, Д. И. Слепцову, В. В. Никифоровы делегация састаабыгар талбыта. Кинилэр ыраахтаабы министрдеригэр хас да көрдөһүүнү илдьэн туттарбыттара. Ол эрээри үгүс көрдөһүүнү болдомтобо ылбатахтара. В. В. Никифоров Петербург культурнай киниһигэр сылдьан, хас да сиргэ дакылаат өгөртөөбута.

1917 сыллаабы Олунньугаабы буржуазнай-демократической революцияны Якутскай куорат олохтоохторо улахан өрө көтөбүлүүнэн көрсүбүттэрэ. Кулун тутар 4 күнүгэр Якутскай куоракка олорор сахалар көгүл муньахтара муньах председателинэн В. В. Никифоровы, муньах секретарынан С. А. Новгородовы биир санаанан талбыта. Сотору В. В. Никифоров Уобаластаабы земскэй управа председателинэн быбардаммыта. Кини ити дуоһунаһыгар олорон, оскуолалары астаран, үөрэхтөөһини кинигини ыппыта.

Колчак былааһын сағана В. В. Никифоров, кинини билэр кини быһымынан, киниэхэ тийэн, эмиз Саха уобалаһыгар көмө өгөрор туһунан көрдөһүүлэри өгөртуур. Ол курдук А. В. Колчак Саха сиригэр революция иннинэ үс төгүл сылдьан турар. Онон Саха сирин усулуобуйатын билэр кини дин көмө көрдөөн хас да суругу Колчак министрдеригэр биэрбитэ. Сотору Колчак былааһа суулуубута.

1919 сыллаахха ахсынньы 15 күнүгэр Якутскайга хаан тохтуута суох советтар былаастара олохтоммута. В. В. Никифоров хаайылыбыта уонна В. И. Новгородовы, Р. И. Оросины, Н. П. Прадезниковы кытары Иркутскай Чекатын көрүүтүгөр ытылыбыта. Кырдыбас большевик, чекист Самуил Чудновскай кинилэри амнистиялаан көбиспитэ. Р. И. Оросин, В. В. Никифоров Сибиацка үлэбэ ытылыбыттара. Кинилэр итинник үлэбэ сылдьалларын бырачыастаан, Чуралчыга буолбут уон улуус партията суохтарын конференцията Сибиацка телеграмма ыппыта. Онон В. В. Никифоров Читага тийэн, Бурят-Монгольскай АССР эргинигэ отделеин садайбыта.

В. В. Никифоров Саха АССР народнай комиссардарыны ынырытынан Москвага Бүтүн Россиятаабы быыстапкага Саха сирин отделеин сэбиэдиссэйинэн ананан үлэни барбыта. Музей аһылытыгар сир өгөһуутун наркома Смирнов, политбуго чилиэнэ Рудзутак, Коминтерн чилиэнэ Трен, о. д. а. сылдьыбыттара. Ити быһыыгар Илин Сибирьгэ оройуоннааһыны ыттар съезкэ Читага баран кыттыбыта.

1924 с. Илинги норуоттар издательстволарын эппиэттиир секретарынан ананан, сахалыы кинигэлэри бэчээттөөһини тэрийбитэ.

Профессордар С. В. Бахрушины, В. А. Обручевы, В. Г. Тан-Богораһы, Л. Я. Штернбери, главнаука сэбиэдиссэйэ Ф. Н. Петрову, Саха сирин урукку политссылынайдары М. Н. Минский, В. Д. Виленскэй-Сибирякову кытары Уралы, Сибири уонна Дальнай Востогу үөрэтэр общество Биримэһинэй правлениетыгар талыллан үлээбитэ.

В. В. Никифоров профессордары, академиктары кытары «Северная Азия» сурунаал редколлегиятыгар кирибитэ, ити сурунаалга хас да ыстатыйаны бэчээттэппитэ. Кини «Книгоноша» сурунаал 1924 с. 29 №-гэр бэчээттэммит «Сахалыы тыһынан издательство сорууктара» дии ыстатыйатыгар: «Общественной-политической боппуруостарга популярнай брошюралары... бэчээттээн, саха норуотун социалистической тутууга актыбынайдык кыттарын бөлөһүнөх тустаахпыт»,— диин суруйбута.

В. В. Никифоров общественной деятель быһымынан араас өрүттээх үлэни төлөрөрө. Ол курдук П. Сидович председателлээх Хотугу кытыы сирдэр аһыйах ахсааннаах народностарыгар көмөлөһөр комитетка В. В. Никифоров эмиз кирибитэ. Ити комитетка кинини кытары С. И. Мицкевич, Е. М. Ярославскай, Ф. Я. Кон, М. К. Аммосов, В. Г. Тан-Богораз, В. Д. Виленскэй-Сибиряков, о. д. а. дьоннор үлээбитэрэ. Кинилэр элбэх сокуоннары өгөророн ылыннарбыттара.

Коминтерн V конгресһин делегаттара — пролетарскай суруйааччылар интернациональной бөлөхтөрө пролетарскай суруйааччылар аан дойдутаабы ассоциацияларын талбыта, ол ассоциация пролетарскай литературалар сибээстэһинилэрин аан дойдутаабы бюротун састаабыгар сахалартан П. А. Ойуунускай уонна В. В. Никифоров кириэр чиескэ тиксибиттэрэ.

В. В. Никифоров ССРС Наукаларын Академиятын саха транскрипциятыгар комиссиятын үлэтигэр кыттыбыта.

В. В. Никифоров Илинги норуоттар издательстволарыгар эппиэттиир секретарынан үлэлиир көмигэр 5 сериялаах Ленинскэй библиотекага суруйтарыныны тэрийбитэ: «В. И. Ленин этиилэрэ уонна ыстатыйалара» 15 брошюра, «Ленин туохха үөрэтэрий?» диин серия 10 брошюра, «Ленин туһунан» 5 брошюра.

В. В. Никифоров 1925—1927 сс. ССРС НА Саха сирин үөрэтэр комиссиятын экспедициятыгар кыттыбыта, кини онно Саха сиригэр демографической, дазиметри-

ческой чинчийлэринэн дьярыктаммыта. Ити сылларга элбэх научнай ыстатыйалары суруйан бэчээттэппитэ.

Саха сиригэр гражданской сэрии геройа К. К. Байкалов В. В. Никифоровка генерал Пепеляев 10 томнаах дьыалатын биэрбитэ. Ол докумуоннарга олобуран, В. В. Никифоров «Пепеляев Саха сиригэр ааганаан киириитэ» диэн кинигэни суруйбута бэчээттэммэккэ хаалбыта.

Экспедицияҕа сылдьан, В. В. Никифоров Революция уонна народоование музейдарыгар экспонаттары хомуйбута. Булүү уокуругар сылдьан мумицированной киһи өлүгүн булбута, ону Антропология уонна этнография музейыгар биэрбитэ.

В. В. Никифоров агардас Өлүөхүмэ уокуругар 1795 км. сири айаннаабыта, 63 нэһилиэнньэлээх пууну, онно 8092 киһилээх 2173 хаһаайыстыбаны чинчийбитэ. Кыыллаах нэһилиэгэр Василий Дмитриевич Сергеев диэн учууталы кытары билсипитэ, ол киһи баҕа өттүнэн кинини айанныырыгар арыаллаабыта. Кини ити Сергееви кытары билсипитэ кэлин кинини аана суох алдьархайга тэппитэ. Ол курдук В. В. Никифоров дойдутун ахтара бэрт буолан, 1927 сыллаахха Саха сиригэр Всеохотсоюз боломуочунайынан үлэли кэлэр буолбута. Кини Саха сиригэр интегральной кооперативнай табаарыстыбалары тэрийиэхтээбэ. Ленинградтан дойдутугар кэлээри сылдьан, Никифоров били провокатор Сергеевтен: «Издать сказки можно, нет, отвечай. Вася», — диэн ис хоһоонноох телеграмманы туппутта. Ол телеграмманы туһунан кимиэхэ да тыллы барбатаҕа. Кини 1927 сыллаахха балаҕан ыйын 18 күнүгэр Якутскай куорат бириэстэнигэр үктэнэрин кытта гпулар тутан ылан, хаайан кэбиспиттэрэ. Ол кэинэ 1928 сыллаахха атырдыах ыйын 21 күнүгэр ОГПУ коллегиятын оһуобай мунһабынан саагыбары билэн бараң тыллаабатаҕын иһин ытылларга уурбуттара, ону 10 сыл болдохтоох хаайыынан солбуйбуттара.

В. В. Никифоров Новосибирскай куорат лаабырын балыһатыгар сытан, 1928 сыл балаҕан ыйын 1 күнүгэр кэриэс суругун суруйбута уонна биэс хонон бараң өлбүтэ.

Төрөөбүт нуруотугар улахан үтүөлээх, публицист, ученай, драматург Василий Васильевич Никифоров суруйууларын, ыстатыйаларын түмэн, туспа том онорон таһаарыахха уолдыаста. Билигин Ираида Клиорина Никифоров туһунан кинигэ суруйа сылдьар, бэрт интэриэһинэй кинигэ буолуо диэн эрэниэххэ сөл.

*Ираида КЛИОРИНА,
Иван ФЕДОСЕЕВ.*